

ошиб ёки камайиб кетганда уларнинг ўсиши ривожланиши ва ҳосилдорлигига салбий таъсир кўрсатади.

Доривор ўсимликларни маданийлашган шароитда етиштиришда, уларнинг кўчат сони ва қалинлигини белгилашда ўсимликларни морфологик, биологик ва экологик хусусиятларини ҳисобга олиш керак.

Доривор бахмалгул кўп йиллик ўсимлик поя узунликлари 35-70 см гача бўлади ва ҳар бир тупда ўстириш йўллари бўйича 6-8 тадан 30-35-40 тагача поя шохлари вужудга келади, яъни бу ўсимликларнинг шохланиш даражаси йилдан йилга кўпайиб боради. Шунинг учун ҳам бу ўсимликларни биринчи йилиданоқ сийракроқ экиш мақсадига мувофиқдир. Агар ўсимликлар қалин экиладиган бўлса уларда кўп шохлар вужудга келмайди ва пояларнинг ўсиши сусайиб калта бўлиб қолади. Натижада умумий поя ва гул ҳосили камаяди. Юқоридаги ҳолатларни ҳисобга олиб тажриба майдони-

мизда бахмалгулни экишда қатор оралари 60 см қатордаги ўсимликлар орасидаги масофа 25 см қилиб белгиланди. Унда ўсимликни экиш схемаси 60х25-1 бўлади, яъни қатор ораси 60 см қатордаги ўсимликлар орасидаги масофа 25 см ва ҳар уядаги ўсимликлар сони 1 тупдан бўлди.

Тажрибанинг 3 ва 4 вариантларидаги яъни кўчатидан экилганда умумий кўчат сони бир гектар майдон ҳисобига ўртача 40,0 минг тупдан тўғри келади.

Тажрибанинг биринчи ва иккинчи вариантларида, яъни уруғидан экилган вариантларда эса гектарига 39,5 минг тупдан бўлди. Шу вариантлардаги кўчат сонларини меъёрига мослаш учун ўсимлик 3-4 та барг чиқарган пайтида ягоналаш тадбири ўтказилади ва ҳар бир уядаги ортиқча ўсимликлар олиб ташланади.

Юқорда келтирилган кўчат қалинликлар назарий кўчат қалинлигига тўлиқ мос келади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси” тўғрисидаги ПФ-4947-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 10 апрелдаги “Ёввойи ҳолда ўсувчи доривор ўсимликларни муҳофаза қилиш, маданий ҳолда етиштириш, қайта ишлаш ва мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланиш тўғрисида”ги ПҚ-4670-сонли қарори.

3. Акопов И.Э. Важнейшие отечественные лекарственные растения и их применение. – Ташкент: Медицина, 1990. – 444 с.

4. Ахмедов Ў., Эргашев А., Аблазов А., Юлчиева М. Доривор ўсимликлар етиштириш технологияси ва экологияси. Тошкент -2009. 34-35б.

5. Мурдахоев Ю.М. //Ўзбекистонда ватан топган доривор ўсимликлар. Тошкент. “Фан”. 1993. 39 б

6. Нурматов Н. ва бошқалар. Дала тажрибалари услубияти. Т.: 2007.

7. Тошматова З. Биологические особенности *Aerva lanata* L. в Ботаническом саду АН Уз ССР. // Интродукция и акклиматизация растений. Тошкент. Фан.1978. 34-36 стр.

8. Турова А. Сапожников Э. Лекарственные растения и их применение, М.: 1982,39-40 С.

9. Тухтаев Б.Ё., Т.Х. Махкамов ва бошқалар. Доривор ва озуқабоп ўсимликлар плантацияларини ташкил этиш ва ҳом ашёсини тайёрлаш бўйича йўриқнома. Тошкент. 2015. -106 б.

10. Холматов Ҳ.Х., Қосимов А.И. Доривор ўсимликлар. Т.: Ибн Сино нашриёт-матбаа бирлашмаси. 1994. 217б

УЎТ: 634.22

БОҒДОРЧИЛИК

ЎЗБЕКИСТОНДА ОЛХЎРИ НАВЛАРИНИ ЎРГАНИШ

Исроилов Мирносир Мирсултонович,
Акбаралиев Ислонбек Раҳимбердиевич

Академик Махмуд Мирзаев номидаги боғдорчилик, узумчилик ва виночилик
илмий-тадқиқот институти кичик илмий ходимлари.

Аннотация: мақолада олхўри навлари таҳлил этилиб олхўри мевасининг хўжалик белгилари бўйича ажралиб чиққан навлари танланган.

Калим сўзлар: олхўри, навлар, фенология, қуруқ модда, кислоталик, қандлили.

Annotation: The article presents Plum varieties have been studied. The results are presented. Promising varieties according to a complex of features and varieties-donors for breeding have been selected.

Keywords: Plum, varieties, phenology, dry matter, acidity, sugar content.

Республикаимизда кейинги йилларда қишлоқ хўжалигининг бошқа тармоқлари каби мевачилик соҳаси ҳам жадал ривожланиб бормоқда. Бугунги кунда соҳани янада ривожлантириш, мавжуд имкониятлардан самарали фойдаланиш, соҳанинг экспорт салоҳиятини ошириш энг долзарб масалалардан бири бўлиб, ҳукумат томонидан ушбу йўналишда аниқ вазифалар белгилаб берилган.

ФАО нинг 2016 йилдаги статистик маълумотида кўра, дунё бўйича 12миллион 50 минг 800 тонна олхўри етиштирилган бўлиб ўртача ҳосилдорлик 4,2 т/га дан 4,5 т/га гачани ташкил этган. Дунё бўйича экин майдони эса 2651,1 минг гектарни ташкил этади. Олхўри етиштириш бўйича Хитой давлати биринчи ўринда бўлиб 6,7 млн тонна, Руминия давлати 0,5 млн тонна, Сербия давлати 0,5 млн тонна, АҚШ давлати 0,4 млн

тонна, Туркия давлати 0,3 млн тонна, Чили давлати 0,3 млн тонна, бошқа давлатларда эса жами 3,3 млн тоннани ташкил қилади. Статистик маълумотларга кўра 2018 йил ҳолатига Ўзбекистонда олхўрининг умумий майдони 14,7 минг гектар бўлиб, жами 61,7 минг тонна маҳсулот етиштирилган [3].

Ўзбекистонда етиштириладиган олхўри меваси таркибида 14-21% шакар; 0,15-1,35% турли кислоталар; 0,15-1,5% ошловчи моддалар ва С витамини борлиги аниқланган [1].

Меваси янгилигида, қайта ишланган ҳолда истеъмол қилиниши, ундан қоқи, компот, мураббо, повидло, пастила, мармелад, шарбат ва бошқалар тайёрланиши, данагининг мағзида ёғ, азотли моддалар ва углеводлар кўплиги, янги узилган олхўри меваси ва қоқисидан тиббиётда цинга касаллигига қарши восита сифатида фойдаланилиши адабиётларда чуқур ёритилган [2].

Тадқиқот услуги: илмий тадқиқотлар “Программа и методики сортирования плодовых, ягодных и орехоплодных культур” услуги бўйича олиб борилган.

Маҳаллий ва четдан келтирилган олхўри навларини ўрганиш бўйича академик Махмуд Мирзаев номидаги боғдорчилик, узумчилик ва виночилик илмий-тадқиқот ин-

ституту олимлари томонидан бир қанча тажрибалар олиб борилмоқда.

Институтининг тажриба участкасида данакли меваларнинг ҳар хил муддатларда пишиб етиладиган навлари ажратишиб, ҳосилга кирган олхўрининг 12 та нави ўрганилмоқда.

Олиб бориладиган илмий изланишларда олхўри навларининг фенологик фазаларга ўтиши кузатилади ва турли кўрсаткичлари бўйича энг мақбул навлар ажратиб олинади (1-жадвал).

2018 йил фенологик кузатишлар шуни кўрсатдики, гуллаш фазасининг бошланиши олхўрида 15 мартдан 3 апрелгача давом этди. Гуллаш даражасининг давомийлиги 19 кунни ташкил этди. Эрта гуллаган навлар: Ютуқ навида 15 март, Ранняя Лакстона навида 17 март кунлари кузатилди. Кеч гуллаган навлардан эса Голдбай навида 30 март куни, Джорис плам навида 30 март куни кузатилди. Гуллаш даражаси ўртача 4,4 баллни ташкил этди. Ҳосилдорлик бўйича бир тупдан Ярхи навида 22 кг, Чернослив Самаркандский st навида 20 кг ни ташкил қилди. Ушбу навлар бошқа навларга нисбатан юқори ҳосил бериши билан ажралиб туриши маълум бўлди(1-жадвал).

1-жадвал.

Олхўри навларида фенологик фазаларининг ривожланиши (2018 йил ўрганилган).

№	Олхўри Навлари	гуллаш бошланди	қийнос гуллади	гуллаш тугади	гуллаш баъли	мева пиши бошланди	меванинг ёппасига пиши	мева пиши тугади	ҳосилдорлиги кг / дар %
1	Манфор	19/III	21/III	23/III	5	1/VII	11/VII	23/VII	7
2	Бертон st	19/III	21/III	23/III	5	24/VIII	4/IX	12/IX	11
3	Ранняя Лакстона	17/III	20/III	23/III	5	13/VI	6/VII	17/VII	14
4	Пассифик	28/III	30/III	3/III	5	1/VII	11/VII	19/VII	15
5	Чернослив Самаркандский st	28/III	30/III	3/III	4	14/VII	29/VII	21/VIII	20
6	Фаворита дель Султано	19/III	22/III	25/III	5	8/VI	18/VI	25/VI	11
7	Джорис плам	25/III	27/III	30/III	5	29/VII	6/VIII	14/VIII	12
8	Ютуқ	15/III	17/III	19/III	5	7/VII	26/VII	20/VIII	9
9	Ясми	23/III	25/III	28/III	5	9/VII	16/VII	23/VII	17
10	Ярхи	19/III	22/III	24/III	5	9/VII	16/VII	23/VII	22
11	Голдбай	25/III	28/III	30/III	5	3/VII	23/VII	20/VII	15
12	Казахстанская	18/III	22/III	26/III	5	8/VII	14/VII	27/VII	14

2-жадвал.

Олхўри навларининг кимёвий таркиби.

т/р	Навларнинг номи	Меваларнинг ўртача вазни (гр)	Қуруқ моддаси (%)	Қанд микдори (%)	Кислоталилик (%)
1	Красавица	19,01	16,4	12,2	1,15
2	Пунцовая	38,7	17,1	12,4	1,17
3	Румяная зорька	42,1	19,4	11,8	1,81
4	Аппетитная	38,4	18,9	13,1	1,10
5	Лето	33,4	19,5	13,7	1,12
6	Ҳосилот	39,6	18,1	13,0	1,06
7	Ароматная	28,5	19,6	11,5	1,04
8	Премьера	30,6	17,4	9,1	1,48
9	Мелетопоя желтая	32,1	18,9	11,8	1,55

Шунингдек олхўри меваларини лаборатория шароитида кимёвий таҳлил қилинганда Ўзбекистонда етиштирилаётган олхўри навлари мевасининг таркибида қуруқ модда кўпчилиги маълум бўлди. Масалан: Ароматная навида 19,6 %, Румяная зорька навида 19,4 %, Аппетитная навида 18,9 % ни ташкил қилиб, бошқа навларга нисбатан мева қуритиш кўрсаткичи юқоридир (2-жадвал).

Олхўри мевасининг таркибидаги қанд миқдори аниқланганда, Лето навида 13,7 %, Аппетитная навида 13,1 % ва Ҳосилот навида 13,0 % ни ташкил қилди ва бошқа навларга нисбатан қанд моддаси юқорилиги билан ажралиб чиқди.

Кислоталилиги бўйича олхўри меваларининг ичида Ароматная 1,04 %, Ҳосилот навида 1,06 %, Аппетитная 1,10 %

ни ташкил қилди ва бошқа навларга нисбатан 0,5-0,77% га камлиги аниқланди.

Хулоса шуки, 2018 йилда ўрганилган олхўри навлари ичида Лето ҳамда Ҳосилот навлари кимёвий таҳлил натижаларига кўра, ўзининг бошқа навларга нисбатан ижобий кўрсаткичлари, яъни қуруқ моддасининг кўпчилиги, қанд миқдори юқорилиги ва кислота миқдори камлиги билан ажралиб туради. “Ўзбекистон ва Ҳиндистондаги ўсимлик генетик ресурсларини бойитиш ва тадқиқотчилар илмий салоҳиятини ошириш” мавзусидаги лойиҳа доирасида Ҳиндистон давлатига 17 та олхўри гермоплазмалари юборилади ва Ҳиндистон давлатидан 38 та олхўри навларини олиб келиш белгиланган.

АДАБИЁТЛАР:

1. Мевачилик асослари. Т.Э.Остонакулов, С.Х.Назиева, Б.Х.Фуломов. Тошкент -2010 й.
2. Черновелова В.П. Производственно биологическая оценка сортов сливы, Самаркандской области. Автореферат диссертации за 1974 г, стр 12-47
3. ФАОнинг 2016 йилдаги ҳисоботлари.

УЎТ: 633.11:632.51:632.95

ЎҚИНГ, ЭЪТИБОР БЕРИНГ

СУДРАЛУВЧИ КАКРА - ҲАВФЛИ КАРАНТИН БЕГОНА ЎТ

Отабек Сулаймонов,

Ўсимликлар карантини ва ҳимояси илмий-тадқиқот институти директор ўринбосари,

Қаландар Бабабеков,

биология фанлари номзоди, доцент,

Дилрабо Дўсматова,

Ўсимликлар карантини ва ҳимояси илмий-тадқиқот институти ходими.

Аннотация: судралувчи какра Ўзбекистон Республикасида карантиндаги ўсимликлар рўйхатига киритилган кўп йиллик бегона ўт ҳисобланади. Судралувчи какра қишлоқ ҳўжалиги экинларига ҳаддан ташқари кучли зарар келтиради ва экинларнинг ҳосили ва сифатини кескин пасайишига олиб келади.

Бугунги кунда судралувчи какрага қариш уйғунлашган кураш тадбирлари ишлаб чиқилган бўлиб, ушбу кураш тадбирларини ўз вақтида самарали қўллаш орқали бегона ўт тарқалган майдонларни қисқартириш мумкин.

Annotation. *Acroptilon repens* is a perennial herb included in the quarantine list in the Republic of Uzbekistan. *Acroptilon repens* cause excessive damage to agricultural crops, leading to a sharp decline in yield and quality.

To date, harmonized control measures have been developed against *acroptilon repens*, and through the timely and effective application of these control measures, we will be able to reduce weed infestation fields.

Калит сўзлар: судралувчи какра, карантин, фитоценоз, алколоид, аччиқ заҳарланиш, қурғоқчилик, шўрланиш, углеводлар.

Кириш. Судралувчи какра (*Acroptilon Repens* (L) D.c.) Asteraceae оиласига мансуб кўп йиллик ўсимликлар рўйхатига кирган карантин бегона ўт ҳисобланади.

Ўсимликнинг ватани Марказий Осиё даштлари бўлиб, у ердан бутун дунёнинг қурғоқчил ҳудудларига, шу жумладан Австралияга тарқалган. Ўзбекистонда судралувчи какра барча майдонларда учрайди.

Судралувчи какранинг пояси шохланган бўлиб, унинг баландлиги 20 см дан 40 см гача тик ўсади. Илдизи ўқ илдизли, яхши ривожланган. Барглари ўтроқ, яхши ифодаланган, патсимон томирланган, қисқа тук билан қопланган, 5-10 см узунликда. Гуллари икки жинсли, 5 аъзоли, қизил рангдаги бошоқсимон тўпгуллар саватчасимон тўпгулларда жойлашиб, новданинг учида ҳосил бўлади. Уруғи тескари тухумсимон, учлари понасимон қисқариб борадиган, япаоқ, силлиқ, сохта меванинг ичида ҳосил бўлади. Ўсимликнинг гуллаши ва мева ҳосил қилиши май, июн ойларидан бошланиб, уруғи июл ойларида пишиб етилади. Бу давр одатда бошоқли ғалла

экинлари ҳосилининг йиғиш пайтига тўғри келади.

Судралувчи какра илдиз бачкили кўп йиллик бегона ўт ҳисобланади. Судралувчи какра 30-80 минг дона уруғ ҳосил қилади. Уруғидан, илдиз бачкиларидан ва илдизпояларидан кўпаяди. Аксарият кўп йиллик ўсимликлар сингари уруғидан кўпайиш какра учун ҳам катта аҳамият касб этади. Какра уруғларининг унвчанлиги 3-4 йил мобайнида сақланади. Уларни униши учун тупроқнинг юқори намлиги ва ҳарорати талаб этилади. Суғорилмайдиган майдонларда тупроқнинг юқориги қатламида бундай шароит кам юзага келади, шу боис унинг унвчанлиги бу ерда паст бўлади. Уруғларнинг энг жадал униши ҳайдалма қатламда кузатилади, аммо уларнинг кўпчилиги тупроқ юзасига чиқа олмай нобуд бўлади.

Уруғларни ўсиши учун энг паст +8° С - +10° С ва қулай +20° С - +30° С ҳарорат талаб этилади. Унвчанлик қобилияти юқори бўлиб, янги уруғларнинг дала ва лаборатория шароитида униб чиқиши 70-90% ни ташкил этади. Судралувчи какра ўсимлиги уруғидан униб чиққандан